

האמצעות אומרים אותן!

וכי **תימא הכי נמי** [שמא תאמר גם כאן] **שתנא** [ששנה] התנא חילוקים אלו, שמתריעין ונועלין את החנויות, ושייר את החילוק לענין ברכות,

והא לשון "אין בין" קתני, משמע שאין חילוק נוסף בין אמצעות לאחרונות!

ותמהה הגמרא: ותסברא [וכי אתה סובר] שכאשר נוקט התנא לשון "אין בין" — הכוונה היא שדוקא דברים אלו יש ביניהם, ולא יותר?

ד-א והא שייר [והרי שייר] התנא חילוק אחר, שבתעניות אחרונות מוציאין את התיבה [הארון שמניחין בו את ספרי התורה] לרחובה של עיר, ובאמצעות אין מוציאין!

הגמרא דוחה את התמיהה: באמת כאשר נוקט התנא לשון "אין בין", הכוונה היא בדוקא.

ואי משום ששייר התנא חילוק זה של הוצאת התיבה לרחובה של עיר — לאו שיורא הוא [אין זה נחשב שיור].

כי התנא, מילי דצינעא [דברים שעושים בצינעא], כמו התרעה, שהיא בבית הכנסת, וכן עשרים וארבע ברכות, שאומרין בבית הכנסת — קתני [שנה במשנה] (814).

אבל מילי דבפרהסיא [דברים שנעשים

בגלוי, ברחובה של עיר], כגון הוצאת התיבה — לא קתני [לא שנה]. ולכן לא הזכיר התנא חילוק זה במשנתנו (815).

אמר רב אשי: מתניתין נמי דיקא [דבר זה, שאין חילוק בין אמצעות לאחרונות לענין עשרים וארבע ברכות — מדויק גם ממשנתנו].

דקתני: מה אלו, תעניות האחרונות, יתירות על הראשונות —

אלא דבר זה: שבאלו, האחרונות, מתריעין ונועלין את החנויות.

משמע, אבל בכל שאר דבריהן, אף בענין עשרים וארבע ברכות — זה וזה שוין.

הרי לנו שבין בתעניות אמצעות, ובין באחרונות, מברכים עשרים וארבע ברכות.

וכי תימא שהבא נמי [גם כאן] תנא [שנה התנא] רק חלק מהדברים שבין אמצעות לאחרונות, ושייר חילוק זה שיש ביניהם, שבאמצעות אין אומרים עשרים וארבע ברכות,

והא "מה אלו יתירות וכו'" קתני, משמע שישנם רק חילוקים אלה, ולא אחרים!

ותמהה הגמרא: ותסברא שכאשר נוקט התנא לשון "מה אלו", המשמעות היא שמה שנקט התנא — בדוקא הוא?

ברחוב, כמבואר להלן. רש"ש.

ראשי תיבות, וכתב "לכל דבריהם".

815. עיין תוספות סוכה [נד ב, ד"ה אי משום]. ולכאורה קושייתם שם — קשה גם בסוגייתנו.

814. כלומר, אילו היו מתריעין או מתפללין כ"ד ברכות בשלוש תעניות שניות, היה זה בבית הכנסת. אבל בשבע אחרונות — היה הכל

והוא שייך לה התנא את ענין הוצאת התיבה לרחובה של עיר, שנוהג רק בתעניות אחרונות!

הגמרא דוחה את התמיהה: באמת אפשר לומר ש"מה אלו" — דווקא הוא.

ואי משום הוצאת תיבה ששייר התנא — לאו שיוורא הוא [אין זה נחשב שיוור]. כי מה שלא הזכיר התנא עניין זה כאן, היינו משום דקא חשיב לה באידך פרקא [משום שהתנא מזכיר ענין זה בפרק שלהלן].

אומרת הגמרא: השתא דאתית להכי [עתה שהגעת לכך], לסברא זו, שדבר שהתנא שנה במקום אחר אינו נחשב שיוור, אפשר לומר שבאמת אין אומר עשרים וארבע ברכות באמצעות, אלא רק באחרונות.

ומה שלא הזכיר התנא חילוק זה בין אמצעות לאחרונות, שרק באחרונות אומר עשרים וארבעה ברכות, נמי לאו שיוורא הוא [אינו נחשב שיוור], דהא קתני לה באידך פירקא [שהרי שנה זאת התנא להלן].

ולפי זה, ניישב את הברייתא דלעיל, ששינוי "אין בין יחיד לצבור אלא שזה מתפלל שמונה עשרה וזה מתפלל תשע עשרה", ש"צבור" היינו שליח צבור, ומדובר בתעניות ראשונות, שאין אומרים בהן עשרים וארבע ברכות [שאלו היה מדובר ביחיד המקבל עליו תענית צבור, היתה ראייה מברייתא זו שיחיד קובע ברכה לעצמו, וכפי שנתבאר לעיל].

מאי הוי עלה [מה עלה בגורל הנדון דלעיל], היכן מזכיר היחיד את התענית בתפילתו?

אמר רב שמואל בר סרטאי, וכן אמר רב

חייא בר אשי אמר רב: מזכיר את התענית באמירת "ענגו" בין "גואל" ל"רופא", בברכה בפני עצמה.

ורב אשי אמר משמיה דרבי ינאי בריה דרבי ישמעאל: מזכירה בברכת "שומע תפילה", ואין תפילת התענית קובעת ברכה לעצמה.

והלכתא [והלכה למעשה]: מזכירה ב"שומע תפילה".

היות והגמרא דנה בענין תעניות ראשונות אמצעות ואחרונות, מביאה הגמרא נדון נוסף בענין זה.

תני דא [שינוי בברייתא אחת]: עוברות [נשים מעוברות] ומניקות, מתענות בתעניות הראשונות, ואין מתענות באחרונות.

ולא התבאר בברייתא מה הכוונה "ראשונות", ומה הכוונה "אחרונות".

ולעומת זאת, תניא אידך [שינוי בברייתא אחרת]: עוברות ומניקות מתענות בתעניות האחרונות, ואין מתענות בתעניות הראשונות.

ותניא אידך [ובברייתא אחרת שינוי]: עוברות ומניקות אין מתענות, לא בראשונות — ולא באחרונות.

במבט ראשון, נראה שיש כאן שלש דעות חלוקות. דעה ראשונה, שמתענות בראשונות ולא באחרונות. דעה שניה, שמתענות באחרונות ולא בראשונות. ודעה שלישית, שאין מתענות לא באלו ולא באלו.

היא שמתענות באמצעות. שכלפי הראשונות ממש – הן נחשבות אחרונות, שהרי הן באות אחריהן. אבל בראשונות שבכולן אין מתענות. כיון שעדיין אין חרון אף כל כך, שהרי לא עברו עדיין הרבה ימים של עצירת גשמים, הקילו על המעוברות והמניקות שלא יתענו.

ומה ששינו בברייתא האחרונה שאין מתענות לא בראשונות ולא באחרונות, היינו כפשוטו. שבשבע האחרונות לא מתענות, כיון שימי התענית מרובים (817). ובראשונות אין מתענות, כיון שעדיין אין חרון אף מרובה.

שינו במשנתנו: **מה אלו יתירות על הראשונות אלא שבאלו מתריעין ונועלין את החנויות.**

**במאי מתריעין [היאך מתריעין]?**

**רב יהודה אמר: בתקיעה בשופרות** (818)

ו**כתב המגן אברהם** [או"ח תקע"ה סק"ה], כיון שאי אפשר להתענות ככולן, אין מחייבין אותן להתענות כלל.

ורבינו יהונתן מלוני"ל כתב שמעוברות ומניקות אין מתענות בשבע האחרונות, משום שמחמת הוצאת התיבה לחוץ, והבכי והדמעה שמרובים באותם ימים, תהינה מסוכנות אם יתענו. אבל בשלש אמצעיות, כיון שאין שברון הגוף כל כך, לכן מתענות. ולפי טעם זה, אין קושיית המגן אברהם קשה.

818. **בירושלמי** איתא: "למה תוקעין בקרנות, לומר: הנה אנו גועין לפניך כבהמה".

אמנם, היות ולא נתברר בפירוש מהן אותן "ראשונות" ו"אחרונות" המוזכרות בברייתות, דנה הגמרא, אולי אפשר ליישב את הברייתות באופן שלא יחלקו זו על זו.

**אמר רב אשי: נקוט אמצעייתא בידך** [תפוס את האמצעיות בידך], שמתענות בשלש תעניות האמצעיות (816). **דמיתרצון כולהו** [כי לפי הנחה זו אפשר ליישב שכל הברייתות סוברות כדעה אחת].

מה ששינו בברייתא הראשונה שמתענות בראשונות, אין הכוונה לראשונות שבכל ימי התענית, אלא לאמצעיות. שכלפי שבע תעניות האחרונות – הן נחשבות ראשונות, שהרי הן קודמות להן. ובשבע התעניות האחרונות אינן מתענות. כיון ששבעה ימים הם, אין המעוברות והמניקות יכולות לעמוד בכך.

ומה ששינו בברייתא האמצעית שמתענות באחרונות ואין מתענות בראשונות, הכוונה

816. כך פירשו רש"י ועוד ראשונים. אבל **הרמב"ם** [בפרק ג' מהלכות תעניות] כתב, שמתענות בשבע אחרונות בלבד.

וביאר המפרשים, דהיינו משום שהוא גורס "נקוט אמצעייתא בידך", ואינו גורס את ההמשך המובא לפנינו "דמתרצו כולהו". והיינו, שהלכה כמו הברייתא האמצעית, כי הרמב"ם סובר שהברייתות חולקות זו על זו, וכולן מכנות את הראשונות והאמצעיות בשם "ראשונות", ולשבע האחרונות "אחרונות". ועיין בגבורת ארי מה שכתב בזה.

817. מקשים, שיתענו על כל פנים בשלש התעניות הראשונות מתוך השבע האחרונות!

ורב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אמר: אי אפשר לומר שהכוונה היא על תקיעת שופר. שאם כן, היה צריך לנקוט לשון "מריעין", ולא "מתריעין"!

אלא הכוונה שמתריעין באמירת "עננו". שמתפללין וצועקים: "עננו אבינו עננו, עננו אלקי אברהם עננו וכו'", הכל כפי שאומרים בסוף הסליחות<sup>(821)</sup>.

אבל "עננו" שמוסיפים בתפילת שמונה עשרה, אומרים בכל התעניות. ואפילו יחיד אומרה בברכת "שומע תפילה"<sup>(822)</sup>.

קא סלקא דעתן [עלה על דעתנו. כלומר, סברה הגמרא], שמואז דאמר [שמי שסובר] שמתריעין באמירת "עננו" — לא אמר [אינו סובר] שמתריעין בתקיעת שופרות, אלא

<sup>(819)</sup>. שלשון "התרעה" — כמו תרועה הוא. וסתם תרועה יש תקיעה לפניה ותקיעה לאחריה<sup>(820)</sup>.

ותוקעין בשופרות כדי להזכר לפני ה', כפי שנאמר: "ותקעתם בחצצרת והיו לכם לזכרון לפני אליכם", וכדי להכניע ליבם מקול השופר, וירתעו מחטאתם.

וכך היו עושים:

בשש הברכות שהיו מוסיפין על שמונה עשרה הברכות ביום התענית [כפי שהבאנו לעיל, שאומרים עשרים וארבע ברכות], על כל ברכה היו מריעין תרועה אחת. ויחד עם התקיעות שלפני ואחרי התרועות — הרי לנו שמונה עשרה התרעות.

תרועה יהיה לכם". ומה שתוקעים תקיעות בנוסף לתרועות, היינו משום שתם תרועה, יש תקיעה לפניה ולאחריה [עיי' בשו"ע סימן תקצ ובמשנה ברורה שם].

821. הרמב"ן מבאר, שרב יהודה סובר, שההתרעה שהזכיר התנא — בשופרות היא. שבתעניות האחרונות מתריעין בשופרות. אבל ההתרעה של אמירת "עננו" — אפילו בראשונות ובשניות עושין כן, אם ראו בית דין צורך להרבות בבקשת רחמים לפי צורך השעה. ורבי יהודה בריה דרב שילא סובר, שהתרעה שהזכרה במשנה — אמירת "עננו" היא. וכוונתו לומר שאין אמירת "עננו" אלא בשבע אחרונות. והיא צעקה שאומר שליח צבור לאחר תפלה: "עננו אבינו עננו עננו בוראנו עננו וכו'". ועיין שם מה שביאר בהמשך דברי הגמרא.

822. שאי אפשר לפרש שהכוונה שמתריעין

819. הראשונים מקשים ממה ששינונו במסכת ראש השנה [כו א]: בתעניות שופר מקצר וחצוצרות מאריכות, שמצות היום בחצוצרות. והגמרא שם אומרת: במה דברים אמורים — במקדש. אבל בגבולין [בשאר ארץ ישראל], מקום שיש שופר — אין חצוצרות. מקום שיש חצוצרות — אין שופר. אם כן, בתעניות, שהם יום שיש בהם חצוצרות — אין כלל שופרות! וכתב הרמב"ן, שבאמת בתעניות תוקעין בחצוצרות. ומה ששנה התנא שתוקעין בשופרות — היינו במקדש, שהיו גם שופרות.

עוד תירץ, שכוונת התנא לחצוצרות. ומה ששנה שופרות, היינו משום שהתנא לא מקפיד, וקורא לחצוצרות שופר. ובא רק לאפוקי התרעה בפה. ומסיק, שמצא בתשובת הגאונים שמנהגינו לתקוע בתעניות בשופר. ועיין בר"ן.

820. כך כתב רש"י. והיינו כפי שמצינו גבי התקיעות של ראש השנה, שכתורה כתוב "יום

ההתרעה היא רק באמירת "עננו".

וכן **מאן דאמר** שמתריעין בתקיעת שופרות — **לא אמר** שמתריעין באמירת "עננו", כי התרעה היא דווקא בשופרות<sup>(823)</sup>.

הגמרא ממשיכה לדון על פי הנחה זו.

מקשה הגמרא: **והתניא** [והרי שנינו בברייתא]: בתעניות האחרונות, **אין פוחתין מושבע תעניות על הצבור, שבהן שמונה עשרה התרעות**<sup>(824)</sup>. שמוסיפין על שמונה עשרה הברכות שבתפילת שמונה עשרה עוד שש ברכות. ובכל ברכה שמוסיפים — יש שלש תרועות.

**וסימן לדבר**, כדי שלא תטעה בדבר, אם התרעה זו שהוזכרה בברייתא, תפילה היא או תקיעה: העיר **יריחו**. שמצאנו שתקעו בשופרות במהלך כיבוש העיר [כפי שמסופר בספר יהושע, פרק ו'].

הרי לנו שסימן להתרעות — **יריחו**. והרי **ביריחו** — **שופרות** הוה [היו]<sup>(825)</sup>, **ותיבתא למאן דאמר** [ומכאן קושיה על מי שסובר] שמתריעין באמירת "עננו"!

על כרחך שהנחה זו שהנחנו אינה נכונה.

אלא, בשופרות — **דכולי עלמא לא פליגי**, **דקרי לה התרעה**. בדבר זה אין מחלוקת, שתקיעת שופרות נקראת התרעה. ומה ששינו במשנתנו שמתריעין בתעניות — היינו בשופרות.

**כי פליגי** [מה שנחלקו] רב יהודה ורב, היינו לגבי שאר פורעניות<sup>(826)</sup>, שמצינו שמתריעין בהן. האם ההתרעה היא באמירת "עננו", או לא.

**מר**, רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת בשם רב, **סבר** שההתרעה שנאמרה לגבי שאר פורעניות היא אמירת עננו, כי גם "עננו" **קרי לה התרעה** [קוראין לאמירת "עננו" התרעה].

**ומר**, רב יהודה, **סבר** שאותה התרעה היינו תקיעת שופר, כמו ההתרעה שנאמרה לענין תעניות. כי "עננו" **לא קרי לה התרעה** [אמירת "עננו" אינה נקראת התרעה].

**למאן דאמר** שהתרעה היינו באמירת "עננו"

**ארי**, הרי גם בברכת "גואל ישראל" היו תוקעין, ואם כן — **כ"א היו!** ואכן הגר"א גורס: שבהן **כ"א התרעות**. **והלחם משנה** [פרק ד' מהלכות תעניות הלכה י"ז] כתב, שהגמרא החשיבה רק את התקיעות הבאות מחמת הברכות הנוספות.

825. עוד כתב רש"י: סימן לדבר, כלומר, לכך מתריעין, כדי שיענו כדרך שנענו ביריחו על ידי שופרות. וכפי שנאמר בענין: "ויתקעו בשופרות ותפול החומה תחתיה".

826. כך כתב רש"י. ותמה הגבורת ארי, למה

באמירת "עננו" בתפילת שמונה עשרה, וכפי שהתבאר ברש"י. עיין שם.

823. באמת מי שסובר שמתריעין בשופרות, אכן אינו סובר שמתריעין באמירת "עננו". ומה שהגמרא אומרת על דברים אלו "קא סלקא דעתך", היינו משום החלק הראשון, שסברה הגמרא, שמי שסובר שמתריעין בעננו, אינו סובר שמתריעין בשופרות, וזה נדחה לבסוף. **גבורת ארי**.

824. כך היא הגירסא לפנינו. והקשה הגבורת

[א]: חיה רעה שאמרו שמתריעין עליה, היינו בזמן שהיא משולחת מן השמים], לא היו מתריעין עליהן אלא צועקין בתפילה.

מדברי הברייתא "לא היו מתריעין אלא צועקין", מוכח שצעקה והתרעה, הם שני דברים שונים.

ומדצעקה בפה [והרי צעקה ודאי היינו תפילה בפה] - על כרחך שהתרעה אינה בתפילה בפה, שהרי צעקה כבר נאמרה, אלא ודאי שזו תקיעה בשופרות!

ואמרינן: עניין זה, אם בשאר פורעניות

— כל שכן שתקיעה בשופרות נחשבת התרעה.

ותממה הגמרא: ולמאן דאמר שהתרעה היינו בשופרות — אבל באמירת "עננו" לא נחשב התרעה?

והתניא: ושאר כל מיני פורענויות המתרגשות<sup>(827)</sup>, כגון חיכוך [מחלה שמתחככין ומתגרדין בה<sup>(828)</sup>], מכת חגב<sup>(829)</sup>, זבוב, וצירעה, ויתושין<sup>(830)</sup> [חרקים שנכנסים בעיניו ובחטמו של האדם], ושילוח נחשים ועקרבים [שילוח היינו שהם מתגרים באדם שלא כדרכם, כפי שמצינו להלן] כב

המזיק לשדות, לגובאי המזיק לבני אדם. והוא הדין אפשר לחלק בענייננו, בין חגב המזיק לשדות, שעליו סובר רבי שמעון שמתריעין, ובין חגב המזיק לגוף, שעליו אין מתריעין, כפי ששנינו בברייתא שלנו.

עוד תירצו שם התוספות, שבמקום אחד מדובר בהתרעה בפה, ובמקום האחר מדובר בהתרעה בשופרות. ואפשר לחלק אף גבי חגב אותו חילוק.

830. מקשים המפרשים, למה אין הברייתא מחלקת בין זמן שנושכין וממיתין, שאז מתריעין עליהן, לזמן שאין נושכין וממיתין. כפי שיש חילוק גבי חיה רעה, בין חיה משולחת לכזו שאינה משולחת?

וכתב המגיד משנה [הל' תעניות פרק ב' הלכה ט'], שבזבוב וצירעה וכו', יכול האדם להשמר מהן ולהרגן, שלא כמו גבי חיה רעה. אבל הכסף משנה כתב שאדרבה, יותר קשה להישמר משקצים ורמשים — מאשר מחיה רעה. ואכן אם היו נושכין וממיתין, פשיטא שמתעניין עליהם, כי אין אדם יכול להשמר מהן, שהרי הם יכולים לבוא ולנשוך את האדם שלא

לא פירש רש"י שהגמרא מדברת בענין ההתרעה המוזכרת במשנתנו גבי גשמים? ועיין שם מה שכתב בזה.

827. לשון קיבוץ והתאספות. כמו "למה רגשו גויים" [תהלים ב א], "מרגשת פועלי און" [שם ס ד ג].

828. רש"י במסכת בבא קמא [פ ב] פירוש שהוא שחין, שמתחכך אדם עליו.

וכתב הרמב"ם [פרק ב' מהלכות תעניות הלכה י"ג]: "וכן חיכוך לח, הרי הוא כשחין פורח. ואם פשט ברוב הציבור, מתענין ומתריעין עליו. אבל חיכוך יבש, צועקין עליו בלבד".

829. הגמרא לקמן בפרק שלישי [יט ב] מביאה ברייתא: "מתריעין על הגובאי בכל שהוא. רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף על החגב". ולכאורה צריך לומר, שברייתא זו המובאת בסוגייתנו, אינה כשיטת רבי שמעון בן אלעזר. עוד כתב הגבורת ארי ליישב על דרך שפירשו התוספות במסכת בבא קמא [פ ב, ד"ה על החגב] בשם ר"י, שיש חילוק בין גובאי

התרעה היינו בשופרות או באמירת עננו — **תנאי היא** [נחלקו בו תנאים].

**דתניא, על מאורעות אלו מתריעין בשבת:**

**על עיר שהקיפה גיים** [חיל אויבים],

**או שעלה הנהר שסביב העיר, ועלול לשטוף שדות ובתים,**

**ועל ספינה המטורפת** [שנעה ונדה] **בגלי הים, ועלולה לטבוע.**

**רבי יוסי אמר:** מתריעין לצורך עזרה, כדי שישמעו מרחוק, ויבואו לעזור להם. **אבל לא** מתריעין **לצעקה**, לתפילה. כי אין אנו בטוחים כל כך שתועיל תפילתנו, עד שנזעק בתפילה בשבת.

ועתה, מה ששינו בברייתא שמתריעין, **במאי**, באיזה אופן מדובר?

**אילימא** [אם נאמר] שהכוונה לתקיעה **בשופרות**, אי אפשר לומר כך. כי תקיעה **בשופרות בשבת מי שרי** [האם מותרת]? (831)

**אלא לאו** — על כרחך שהכוונה באמירת **עננו**. וקרי לה [וקורא לה] התנא לאמירת עננו "התרעה" (832).

הרי לנו שנחלקו תנאים בכך, אם אמירת עננו נחשבת התרעה או לא. שהרי בברייתא זו מוכח שהתרעה היינו אמירת עננו, ובברייתא הקודמת מוכח שהתרעה היינו בשופרות.

מסכמת הגמרא: **שמע מינה**. אכן, מוכח מכאן שנחלקו תנאים בענין זה.

**בשני דרבי יהודה נשיאה** [בימיו של רבי יהודה נשיאה] **היה צערא** [היה צער מפורענות שבאה לעולם].

**גזר רבי יהודה על הציבור תלת עשרה** ד-ב **תעניות** (833) [דהיינו, שלש ראשונות, שלש אמצעיות, ושבע אחרונות, כפי שמצינו גבי עצירת גשמים] — **ולא איעני** [ולא עננו מן השמים].

**סבר רבי יהודה למיגזר טפי** [לגזור על הציבור עוד תעניות] (834).

לתפילה ולא לעזרה, שהרי הוא לא הזכיר ענין זה, ודאי שהכוונה היא להתרעה בפה, ולא לתקיעת שופר, שהרי פשוט שאסור לתקוע בשבת כדי לעורר רחמים!

832. עיין ברש"י שהביא עוד פירוש בזה.

833. בירושלמי איתא, שי"ג תעניות — כנגד ארבעים יום שעלה משה להר [ולא אכל ולא שתה]. ועיין שם במפרשים מה שביארו בזה.

834. ומדובר על שאר צרות, כי לגשמים מפורש במשנתנו שאין לגזור יותר מ"ג תעניות. ואמר

מדעתו. ובברייתא מדובר כשאין ממיתין, אלא רק מזיקין. ועיין שם בלשון הרמב"ם והראב"ד.

831. לכאורה תמיהת הגמרא היא על דברי תנא קמא. כי בדברי רבי יוסי היה לומר שאכן מדובר בשופרות, וכך היא כוונתו: מתריעין, תוקעים בשופרות, לצורך עזרה, כדי שישמעו למרחק ויבואו לעזור, ועושים זאת אפילו בשבת, שהרי זה פיקוח נפש. אבל אין תוקעים כדי לעורר רחמי שמים, כי ברור שאין טעם לצעוק לקדוש ברוך הוא על ידי מעשה אסור!

אבל תנא קמא, שאמר סתם שמתריעין, והיינו